

İKLİMİN KONUT KÜLTÜRÜ ÜZERİNE YANSIMALARI: TARİHİ KİLİS EVLERİ ÖRNEĞİ

The Reflections on the Housing Culture of the Climate: The Case of Historical Kilis Housing

Ömer Faruk İNCİLİ¹

İlhan Oğuz AKDEMİR²

ÖZET

Günümüzde teknolojinin nimetleri kullanılarak, iklimin oluşturmuş olduğu dezavantajlar nispeten önlenabilmektedir. Fakat eski dönemlerde ısıtma ve soğutma teknolojilerinin olmayışı insanları doğal iklimik şartlar oluşturmaya zorlamıştır. Böylece meskenler doğal iklim faktörüne göre şekillendirilmiştir. Bugün klima teknolojisinin amacı, insanın rahatça yaşamını sürdüreceği optimum sıcaklık değerlerini muhafaza etmektir. İklim teknolojisinin gelişmediği tarihi dönemlerde ise doğal yollarla sıcaklıkları optimum seviyede tutmaya çalışmışlardır. Aslında klima teknolojisi ile doğal iklim şartlarının sunmuş olduğu nimetlerde insanlar tarafından ellerinin tersiyle itilmiştir. Çalışmada eski dönemlerde insanların oluşturmuş olduğu meskenlerin iklimle uyumlulukları değerlendirilecek, bu meskenlerin nasıl doğal iklim şartlarına uygun olduğu, planı ve ek yapılarıyla beraber açıklanmaya çalışılacaktır.

Kilis'te iklimin şekillendirdiği tarihi konutlarda bir takım özel kullanım alanları ve eklentileri oluşturulmuştur. Örneğin; kuytu ev, havış/havuş (avlu), kible evi, poyraz evi, mağara, kuş penceresi, eyvan (livan), berbah, dehliz bunlardan bazılarını oluşturmaktadır.

Çalışmada iklimin Kilis konut kültürüne yansımaları ayrıntılı olarak ele alınacak, bu konutların şehir içerisindeki dağılımları ve bugünkü kullanım durumlarının ne olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Yapılan alan araştırması sonucunda derlenen bilgiler görsel materyallerle zenginleştirilip coğrafi prensiplere göre ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, İklim, Konut, Konut Kültürü, Kilis.

ABSTRACT

Today, using the technology's blessings and disadvantages that have created the climate can be prevented relatively. But the lack of heating and cooling technology in ancient times, people have been forced to create natural climatic conditions. Thus dwellings have been shaped by natural climatic factors. In fact, it has tried to eliminate the disadvantages of climate with technology, so to some extent dwellings could get away from dependence on natural climatic conditions. However, the reverse was also pushed by the hands of people in blessing offered by natural climate. The study will assess the compatibility of residential climate that has been created with the old people, it will be discussed as appropriate to how natural climatic conditions of these dwellings.

A team in history has shaped the climate in Kilis private housing areas and add-ons have been created. For example; "Secluded Home", "Havis /Havus (Courtyard)", "Qibla House", "Northeastern House", "Caves", "Bird Window", "Eyvan (Livan)", "Berbah", constitute some of these corridors.

Kilis housing culture reflection of the climate of work will be discussed in detail, distributions in the cities of this area and the present use cases that will be tried to determine what happened. The results of the field survey information collected will be handled according to the geographical principle enriched visual materials.

Keywords: Geography, Climate, Housing, Residential Culture, Kilis.

GİRİŞ

İlk çağlardan günümüze kadar insanlar konfor koşullarını sağlama zorunluluğu karşısında iklimsel etkenleri kontrol altına almak için yapma çevrelere ihtiyaç duymuşlardır. Diğer bir deyişle,

¹ Öğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Öğretmenliği ABD. KİLİS

² Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Coğrafya Böl. ELAZIĞ ioakdemir@firat.edu.tr

sosyal yaşamın gerektirdiği tüm aşamalarda insanlar barınaklarını yaparken öncelikle iklimsel etkenleri göz önünde bulundurmışlardır. Bir bölgenin karakterini yansıtmayı amaçlayan mimari uygulamalarda başlıca etken iklimdir. İklimin kendi bilim alanı içerisinde çeşitli yönleri ile ele alınarak gösterdiği karakterlere göre farklı bölümlere ayrılması olanaklıdır. Mimari uygulamalarda temel ölçü olarak insan ele alındığında, kullanıcı konforu ve gereksinimlerine uygun olarak iklimsel karakterlerin ortaya koyulması gerekmektedir (Oral ve Manioğlu, 2005, s.136).

İklim; konut yapısını, tipini, şeklini ve eklentilerini etkileyen en önemli unsurlardanır. Hatay-Maraş çöküntü hendeği ile Fırat nehri arasında uzanan, Gaziantep platosunun güneybatı kısmında Türkiye-Suriye sınırı boylarında yer alan Kilis, Akdeniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş iklimi üzerindedir. Bu özelliğiyle yazların sıcak ve kurak geçtiği görülür. Yazların bu şekilde sıcak ve kurak geçişi konut kültüründe belirleyici bir rol oynamıştır.

İklim, etkisini öncelikle cadde ve sokak sistemlerinde gösterir. Dar ve çıkmaz sokakların tercihi ve hakim rüzgar yönlerine göre açılmış sokak ve çıkmaz sokaklar, hava vantilasyonlarını sağlamak amacıyla şekillendirilmiştir. Konut kültürünü şekillendirmeye başlayan iklim, adeta şartlarını insanlara bildirmiş, insanlar da iklim şartlarına uyum göstermiş, almış oldukları tedbirlerle iklimin olumsuz şartlarından korunabilmişlerdir.

Doğal faktörlere bağımlı olan “Tarihi Kilis Evleri” genellikle avlulu özellikte ve bazı fonksiyonel özellikleri barındıran yerleşme birimleridir. Bu konutlar yapı malzemesinden itibaren iklimle uyum göstermeye başlar. Örneğin evlerin temel yapı malzemesini kalker ve marn kayaları oluşturur. Bu kayalar açık renkli olduklarından yazları serin bir ortam sunacaktır. Diğer taraftan yaz ve kış mevsiminde kullanılacak odalar da birbirinden farklı cephelerde ve özelliklerde inşa edilmiştir.

Çalışma, konu ile ilgili literatürün taranmasıyla başlamış, daha sonra saha çalışmalarından elde edilen verilerle coğrafi prensipler göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılmıştır. Tarihi Kilis evleri düzeni ve farklı kullanım alanlarının tespit edilmesi ile bunun mekan üzerinde olan etkileri ele alınmış ve coğrafi izah getirilmiştir. Enterpolasyon yöntemi ile şehirselleşmenin tarihi dönemlerdeki durumu göz önünde bulundurularak açıklamalar daha gerçekçi yapılmıştır.

1. DOĞAL KLİMA SİSTEMLERİ

Kilis konutu yapı malzemesinden başlayarak ısınma ve serinletme sistemlerini devreye sokar. Evin ana yapı malzemesi kalker ve marn taşlarının yanı sıra, ahşap, doğal kireç sıvaları ve diğer kullanılan malzemeler kışları ılık, yazları serinlik sağlayan malzemeler olduğu için bu sistemler yapı malzemelerinden itibaren başlar. Fakat ahşap yapılarda pek kullanılmayan bir unsur olmuştur. Tanoğlu'na göre, bu bölgede bulunabilen ağaçlar iklim kurak olduğu için sert, budaklı, işlenmeye ve inşaat malzemesi olarak kullanılmaya çok az elverişlidir (Tanoğlu, 1966). Bu sebeple kalker ve marnın açık renkte oluşu yazları sıcak geçen Kilis'te sıcaktan koruyucu bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (**Foto:1**). Zira ev yapımında bazalt kayacı hem zor işlenir olması hem de koyu renkli olduğu için tercih edilmemiştir. Kilis evlerinin yapımında farklı duvar kalınlıkları kullanılarak da yalıtım sağlanmıştır. Örneğin, kışın oturulacak evlerin duvarları kalın, pencereleri daha sağlam yapılırken, yazın kullanılacak evlerin duvarları ince ve pencereleri daha büyük ebatlardadır. Diğer taraftan odaların konumu da kullanım mevsimine göre farklılaşan özelliktedir. Konut yapımında sadece bunla yetinilmeyip ek çözümlerde getirilmekteydi. Örneğin, yazın kullanılan odaların cepheleri, güneşe bakan tarafları kireçle kapatılarak güneş ışınlarının yansıtılması sağlanmaktaydı. Yine yazın kullanılacak evlerin damları çalılarla örtülerek daha serin bir ortamın oluşması sağlanmaktaydı. Bu sebeple enerji harcanmaksızın doğal yöntemlerin vermiş olduğu avantajla ısıtma ve serinletme sistemleri oluşturulmuştur. Böylece kışın ılık mekanlar, yazın ise serin mekanlar elde edilmiş oluyordu. Sadece oda içerisinde de değil avlu ve sokak sistemlerinde de buna benzer özellikler gözlemlenir.

Kilis evleri incelendiğinde birbirine abanmış evlerin duvarları birbirini muhafaza ederek duldalıklar oluşturmakta ve ısı kaybının azalmasına sebep olmaktadır. Evlerde ısı kaybının olduğu yer pencereler idi. Bu yüzden kışlık odaların pencereleri, tahta kapaklı olarak inşa edilmişti. Kış

aylarında bu kapaklar örtülerek ısı kaybı azalmış oluyordu. Kapaklar kapatılınca evin ışık almasını ise yukarıda bahsi geçen kuş pencereleri sağlıyordu.

Sokaklarda ve evin içindeki “dehliz” (Sokaktan avluya girişteki dar ve uzun, üzeri kapalı yapı) ve avlularda karşılıklı pencereler açılmak suretiyle hava sirkülasyonları sağlanmış ve yaz sıcaklarından korunulmuştur. Konut yapımlarında, sokak planlarında hakim rüzgar yönleri bile dikkate alınmıştır. Böylece doğal ve iklimsel özelliklerden yararlanılarak insan yaşamı biraz daha kolaylaşmıştır. Bunun en güzel örneği yerel ağızda “kalles havası” denilen, Akdeniz üzerinden gelecek özel bir klima etkisi yapan batı rüzgarının planlama ve biçime büyük ölçüde etki etmiştir. Yazlık odalarda ev pencereleri batı tarafa açılarak bu rüzgardan faydalanılmıştır.

Foto 1. Kilis Evlerinde Yapı Taşları: Kilis evlerinde kullanılan en yaygın malzeme taştır. Kireç taşı ve marndan oluşan yapı malzemesi çabuk işlenebilir özellik taşımaktadır. Özellikle kışık odaların duvarlarının kalın yapılması söz konusudur. Ayrıca bu yapı malzemesinin odaları kışın sıcak, yazın ise serin tuttuğu söylenmektedir.

Öyle ki şehirde bazı tarihi evlerin çatılarında, çatıdan yukarı doğru yükselen (yaklaşık bir buzdolabı ölçülerinde) taşla örülmüş bacaya benzer bir kütle batıya açılan kısmı ile rüzgarı vakumlamakta, bu havayı aşağıda açılan bir dolap kapağından odanın içine boşaltmaktadır. Bir çeşit klima düzeni sayılabilecek bu yapı da Tarihi Kilis evlerinde doğal klima etkisini yansıtır.

Kilis evlerinin iç hacminin büyük olması, iç mekanda oksijen miktarının yüksek kalmasına ve serinliğe de sebep oluyordu. Evin, kışın kapalı olduğu zamanlarda da ahşap doğramaların ince detaylarından nefes alıyor olması, içerdeki havanın tazeliğine katkı sağlamakta ve bununla birlikte diğer ahşap ve sıvalı yüzeyler nefes alma özelliğine sahip olduğu için yoğunlaşma ve rutubet meydana gelmemektedir (Bebekoğlu, 2008, s.167). Hatta “Kilis evlerinde yazın yemekleri, etleri bozulmadan saklayabilmek için cereyanların yıldırım süratiyle geçtiği dehlizlere kafesli dolaplar yapılmıştır. Yazın en sıcak günlerinde buralarda günlerce yemek ve et saklanabilmekteydi. Bu kafesli yerler eski şehrin buzdolapları gibi idi” (Konyalı, 1968, s.626).

Avluda ise gölgelikler sağlamak amacıyla çeşitli meyve ağaçların olduğu görülmektedir. Ayrıca avlunun ortasına bir havuz yerleştirilerek sıcak yaz günlerinde bir serinlik elde edilmiştir. Bu havuzlar aynı zamanda su biriktirilerek bir su deposu olarak kullanılmıştır.

2. SOKAK-CADDE SİSTEMLERİ VE KONUT İKLİMİ

Herhangi bir Müslüman kentinin havadan çekilmiş olan fotoğrafı bir labirenti andırır. Önceden tasarlanmış bir plana uymak yerine, binalar ulaşım yollarının ya etraflarından dolaşmasına ya da iyi kötü aralarından geçmeye uğraşmalarına sebep olmuşlardır.

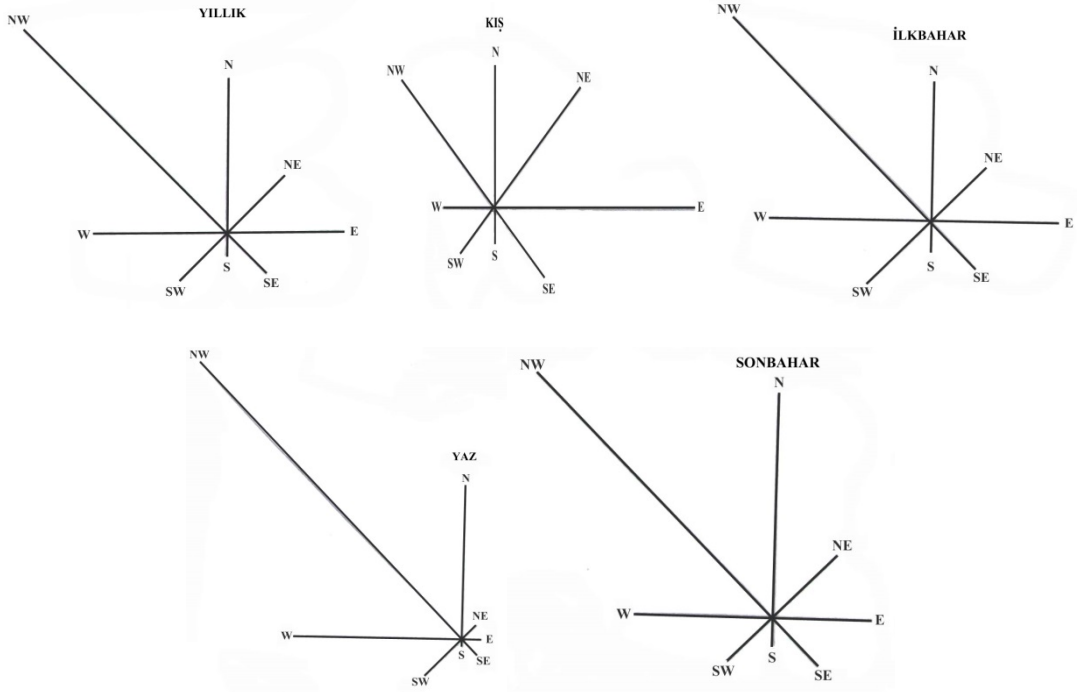
Harita 1. Kilis Sokak Sistemleri Haritası

Sonuç, olağanüstü çıkmaz sokak ve düz bir hat izlediklerine çok ender rastlanan sokak çizgileridir. Bu yol sistemine yönelik çok çeşitli açıklamalar önerilmiştir. İklim ile ilgili açıklamalar; sokakların dolambaçlı hali gölgeli alanlar yaratmakta, toz kaldıran rüzgârları kesmektedir (Raymond, 1995, s.127-128). Kısaca, karasal iklimin etkisi, avlu oluşturmayı ve gölge oluşması için sokakları dar yapmayı; kenti sıkışık yapma zorunluluğu, konutların bitişik yapılmasını sağlamıştır (Erginbaş, 1955 ve Subaşı, 1985).

Çıkmaz sokakların oluşumu üzerine ise birçok araştırmacı farklı yorumlar getirmiştir. Ancak çıkmaz sokakları oluşturan asıl faktör iklim özellikleri olmuştur. Çıkmaz sokakların Akdeniz ikliminin görüldüğü Yunanistan, İtalya, İspanya gibi ülkelerde de görülmesi iklim özelliklerinden kaynaklandığını göstermektedir. Çıkmaz, dar sokaklarla gölgeliklerin sağlandığı şehirlerde, hava

cereyanları (ventilasyon) vasıtasıyla sıcak yaz günlerinde serin bir ortam yaratılmaktadır. Çalışma sahasımız olan Kilis'te de çıkmaz sokakların oluşumunda ilk faktörün iklim olduğu görülmektedir.

Kilis şehrinde sokaklar sadece ve zorunlu olarak yerleşim merkezinin çevresini dolanmakta ve genellikle şehrin daha uzak bir noktasına ulaşmak için aşılmaya yaramaktadır. Çıkmaz sokaklar ise tersine çoğunlukla sadece orada yaşayanları ilgilendirmektedir. Dar sokaklar daha geniş sokak ve yollara doğru ilerlerken bazı kesişme noktalarında meydanlıklar ve kıvrımlar oluşmaktadır. 2,5-3 metre genişliğindeki sokaklar, bazen daralır bazen genişleyerek, kıvrımlar, köşeler, meydanlaşmalar oluşturarak, hareketli, sürprizli bir dolaşım sağlamaktadır. Sokakların kıvrımlı ve dar oluşunun nedeni yüksek avlu duvarları ve evlerin sokak çıkmaları sokağı daraltarak gölgelik sağlanmasıdır. Bu haliyle tarihi Kilis sokakları adeta labirenti andırır (**Harita 1**). “Konutların küçük parsellerdeki yoğun yerleşimi ve dar sokaklar kent dokusu bütününde bir mikroklima etkisi oluşumunu sağlamıştır. Kent üzerinde yer alan büyük bir şemsiye görevindeki sık yerleşim dokusu, yazın sıcaktan kışın ise sert rüzgârlardan konutları korur” (Karagülle ve Demir, 2010) .

Şekil 1. Kilis Mevsimlere Göre Rüzgar Güllü Diyagramları (DMİ)

Kilis evlerinde doğal şartlar gerçekten iyi analiz edilerek incelikte inşa edilmiştir. Örneğin, sokak yönleri bile hakim rüzgar yönüne göre planlanmıştır. Kilis'te hakim rüzgar yönünün Kuzeybatı yönünde olduğu görülmektedir. Yaz dönemi hakim rüzgar yönü incelendiğinde Kuzeybatı, Batı ve Kuzey yönden esen rüzgarların ön planda olduğunu görmekteyiz (**Şekil 1**). Kilis'te çıkmaz sokakların oluşumu nispeten hakim rüzgar yönüne göre şekillenmiştir. Güney, güneydoğu, doğu yönlerinde çıkmaz sokakların az, buna rağmen Kuzeybatı, Kuzey ve Batıya bakan yönlerde ise çıkmaz sokakların yoğunlaştığı görülür (**Harita 1**). Bu da doğal şartların iyi analiz edilerek iklimin olumsuz yönlerinin bertaraf edildiğinin kanıtıdır.

3. KİLİS KONUT TİPOLOJİSİ VE İKLİM

Tarihi Kilis evleri genellikle avlulu yapıda, iklim şartları ve sosyo-ekonomik yapının etkisiyle oluşturulmuştur. Dar çıkmaz sokaklar çevresinde, yüksek duvarlarla sokaktan yalıtılan tarihi Kilis evleri aynı zamanda mahremiyet olgusuyla da şekillenmiştir. Konutların yer seçimi ve yer seçimine göre biçilen değerleri de dikkat çekici bir unsurdur. Örneğin, çıkmaz sokakların en sonundaki evler “kuytu ev” olarak ifade edilmiş ve çıkmaz sokağın dibindeki bu evler fiyat olarak diğerlerine göre

daha yüksekti. Bu durum mahremiyetin ve iklimin etkisiyle ortaya çıkmıştır. İklimsel açıdan değerlendirildiğinde, yazların çok sıcak geçtiği Kilis'te vantilasyonlardan faydalanmak için uzun çıkmaz sokaklar kullanılmış ve en avantajlı olanı en dipte olan olduğu için bu evler daha kıymetli olmuştur. En dipteki evden sokak girişine doğru gidildiğinde ise ev fiyatları giderek düşmekteydi.

Kilis'te bozulmuş Akdeniz ikliminin hakim oluşu, yazların çok sıcak olması sebebi ve kış süresinin nispeten kısa oluşu yaşantının büyük bir bölümünün avluda geçmesine sebep olmuştur. Dar bir sokaktan giriş yapılan avlu etrafında, mutfak, kiler, odalar ve tuvalet yer almaktaydı. Odaların birbirleriyle bağı olmayıp, bir odadan diğerine geçiş için avlunun kullanılması gerekirdi. "Evler tek, iki ve üç katlı olarak yapılabilmekteydi. İçe dönük yaşam tarzında kadının gün boyu evde oluşları ve yaşamın, özellikle yazları sürekli avluda geçmesi nedeni ile buraya önem verilmiştir" (Savaşçioğlu, 2008, s.108). Kilis avlulu evleri genellikle doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Bunun sebebini iklim koşullarında aramak gerekir. Nitekim kuzeyden gelen soğuk havadan korunabilmek için yapıların cephesi daha çok güneşe yönelik olarak yapılmıştır. Yazın kuzeydeki odalar, kışın ise daha sıcak olacağı için güneydeki odalar kullanılmaktaydı. Hatta bu farklı mevsimlerde kullanılan evler halk dilinde, yazın kullanılan kuzeydeki odaya "poyraz evi", kışın kullanılan güneydeki eve ise "kible evi" adı verilir. Güneydeki kible evlerinin duvarları daha kalın, pencereleri daha küçük ve daha dayanıklı yapılarıdır.

Örneğin, Hakverdi mahallesinde bulunan tescillenmiş "Neci Evi"nde bu yapı izlenebilmektedir. Yapı "U" formunda şekillenmiş olup batı cephesi boş bırakılarak hava alma sağlanmıştır. 10x10 metre ebatındaki avlu etrafına yapılmış oda sistemlerinden kış mevsiminde kullanılan odaların duvar genişlikleri 75 cm'yi bulmaktadır. Bu odaların yönleride güney tarafa baktıkları tespit edilmiştir. Böylece bu odalar halk dilinde "Kible Ev" ismini alacaktır. Yazın kullanılan odalar ise eyvanlı olarak inşa edilmiş, kışın kullanılan evlere nazaran daha ince duvarlı, bol pencereli ve batı yöne pencereli oldukları görülmektedir. Nitekim bu odalar ise "Poyraz Evi" olarak isimlendirilecektir (Savaşçioğlu, 2008).

4. KİLİS KONUT KÜLTÜRÜ VE İKLİM

Tarihi Kilis evleri, bölgenin iklimine göre tasarlanmış, insanların rahat yaşaması için bölümler oluşturulmuş, bölgede yetişen çeşitli ağaç ve bitkilerden geniş ölçüde istifade edilmiştir. Bu evler, odalar, eyvan ve avlu esasına göre şekillenmiştir. Bu özelliklerinden dolayı Kilis ev mimarisinde insanın rahat ve mutluluğunun ön planda tutulduğu görülmektedir.

Her bölgede konut yapımını iklim, arazi durumu, gelenek-görenekler, yaşayış biçimi ve benzeri etmenler belirler (Özbek, 2010). Kilis, kış aylarında yağışlı, uzun süren yaz aylarında güneşli, sıcak bir yerleşim merkezidir ve aile hayatının dışa kapalı olmasından dolayı Kilis evi, bu etmenlerin zaman faktörüyle de birleşerek biçimlendirdiği bir konut türüdür. Kilis evinde, avlunun sokak tarafındaki yüksek penceresiz bir duvar, evi dışarıya kapalı tutar. Cadde ve sokakların darlığına karşılık, evler ferahlık ve huzur veren birer mekân olarak düzenlenmiş, evlerin mimarisinde ailenin rahat ve huzuru ön planda tutulmuştur. "Yaşama süreci açısından bakıldığında, ev adeta bütün hayatı evde geçen kadın için yaratılmış bir mekandır ve kadın bu mekanda dış dünyanın bir modeli yaratılmıştır. Dışa kapalı olan "ev"nin tek açık mekanı olan avlu sadece gökyüzüne açıktır. Dört taraftan kuşatılmış ve sokaktan soyutlanmış olan ev halkı avluda sadece evrenle iletişim sağlamaktadır" (Kuban, 1965: 55).

Kilis evleri inşa edilirken ilk önce iklim şartları göz önüne alınarak iki bölüm halinde oluşturulmuş ve orta kısmına geniş bahçe yapılmıştır. Yapılan iki binanın birinin yönü kuzeye (poyraz ev), diğerinin yönü güneye (kible ev) bakacak şekilde yapılmıştır. Bunun nedeni güneş ışığından fazla yararlanmaktır. Poyraz ev güneşi arkasına aldığı için yaz ve bahar aylarında kullanılmaktaydı. Güneye bakan kible ev ise bol güneş aldığı için kışın oturulmak için tercih edilmektedir. Kible ev daha muhafazalı yapılmış olup kalın duvar, pencereler iç kapaklar genellikle kible evde bulunmaktaydı. Kilis konutlarını özel kılan birtakım konut öğeleri ise berbah, eyvan, mağaralar, oda sistemleri ve çatı tipleridir.

4.1. Berbah

Sokak ve dış dünyayla çok az ilişkisi olan Kilis evleri, kendi içerisinde avlu etrafında bir araya gelir. Kilis evleri ile sokak, avlu duvarlarıyla birbirinden ayrılmaktadır.

Foto 2. *Belli Yükseltiden Sonra Sokak Duvarlarının Delikli Yapılışı (Berbah): Kilis geleneksel evlerinde avlu sokaktan yüksek bir duvarla ayrılmıştır. Belli yükseltiden sonra bu duvarlarda delikli olarak yapılarak havanın içeri alınması sağlanmıştır. Hatta bu delikli yapıların dışarı bakan tarafı geniş içe bakan tarafı dar yapılarak havanın vakumlanması (emilmesi) sağlanırdı. Yerel dilde bu yapıya "Berbah" adı verilmektedir.*

Bu duvar genellikle 2,5-3 metre boylarında yapılmakta, ev sokaktan bu şekilde ayrılmaktaydı. Duvarların yüksek olmasına rağmen üst kısımları delikli olarak örülmekte (berbah) böylece rüzgar girişleri sağlanmış olmaktadır. Hatta bu kısımlar bir tarafı dar, diğer tarafı geniş olarak yapılarak rüzgarı daha çok çekmesi sağlanmıştır. Berbahlarla hem mahremiyet korunmuş olurken hem de konut iklimi için avantaj sağlanmış olur.

4.2. Eyvan

Türk evi plan tipinde sofanın ve odaların oynadığı rol, Kilis geleneksel konutunda yerini avlu ve eyvana terk eder. Aynı çevresel etmenlere sahip kullanıcıların benzer çözümler üretmesi ve giderek benzer yaşam koşullarının paylaşılması, kültürler arasında da bir etkileşimi beraberinde getirir. Yörenin iklimi ve yapı malzemesi, konutların eyvanlı ve avlulu olarak planlanmasını gerektirmiştir (Subaşı, 1991). Eyvanlı konutlar; Güneydoğu Anadolu'da özellikle kent konutlarının çoğunu oluşturmaktadır (Akın, 1985).

Yerel dilde livan olarak da adlandırılan eyvanlar yarı açık bir mekandır. Eyvanlar iklim şartlarının ortaya çıkardığı bir yapı elemanı olarak üç duvarı ve üstü kapalı, avluya bakan ön yüzü açık olup yaz aylarında kullanıldığı için kuzeye cephelidir. Eyvanlar bu sebeple yazın kullanılan "Poyraz Evi"nin giriş kısmında yer almaktadır. Eyvanlar sıcak yaz günlerinde oturlan avluya göre yüksekte yapılmış gölge alanları oluşturmaktadır. Yaz günlerinde gölge alanlar sunduğu için günlük işlerin yapıldığı, gece ise tün ailenin bir arada yarı açık mekanda oturduğu alanları oluşturmaktadır. Hatta yaz aylarında insanların yattıkları alanlar halini almıştır.

Foto 3. Eyvan (Livan) dan Görünüm: Yaz aylarının sıcaklığından kurtulmak, gölge alanlar yaratmak amacıyla inşa edilmiş eyvan(livan)lar evin giriş kısmındaki çıkıntıdan oluşmaktadır. Özellikle yaz aylarında oturulan mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3. Çatı Tipi

Mesken olarak kullanılan Kilis evleri, çatı örtüsü düz ve genellikle toprak damlardan oluşmaktadır. Toprak damların varlığının bir diğer sebebi ise iklim şartlarından kaynaklanmıştır. Kar yağışlarının nadir yaşandığı, ortalama yağış miktarının fazla olmadığı Kilis'te toprak damların ortaya çıkışında önemli etkindir.

Foto 4. Kilis Çatı Örtüsü Görüntüsü

Kilis evleri önceleri düz dam olarak yapılan ana yapılar daha sonraki dönemlerde beşik çatı ile örülerek üzerleri alaturka kiremit veya sac ile kaplanmışır. Bu bölümler havalandırma pencereleri yapılarak erzak kullanılan bir bölüm olarak kullanılmıştır. Bazı odaların üzeri halen düz toprak dam olarak kullanılmaktadır. Burada un, bulgur, salça gibi yiyecekler ve meyveler burada kurutulur. Evlerin tavanı ahşap direktir. Direklerin üzeri kaplama tahtaları ile kaplanır. Toprak ile kalınlığı arttırılır. En üst tabaka saman karışımı toprakla örtülür ve loğ adı verilen silindir şeklinde ağır taş ile aşağı yukarı çekilerek başlanır. Bu loğ toprağı iyice bastırır ve suyun akış yönü verilir.

4.4. Odalar

Kilis'te konutlar avlu etrafında yan yana dizilen çeşitli büyüklükte ve işlevdeki oda sistemlerinden oluşmaktadır. Kilis'te oda sistemleri buldukları yönlere göre isimlendirilmiş olup; güneye bakan odalara kible evi (kışlık ev veya yaşlı evi), kuzeye bakan odalara "poyraz ev" (yazlık ev) denilmekteydi. Konut içerisinde bir iki merdivenle girilen evler insanların yaşlılık dönemlerinde zorlanmadan girip çıkacağı odalardı. Geniş aile tipinin görüldüğü ailelerde bu odalar yaşlı kimselere verilmekteydi.

Kilis konut kültüründe kible ev diye nitelenen kışlık odalar genellikle bir iki basamakla çıkılan, alt katlarının genellikle mağara olarak kullanıldığı meskenlerdir. Alt kısımdaki mağara, kiler özelliği gördüğü gibi aslında üstteki odanın zeminle bağlantısı kesilerek rutubet önlenmiş olmaktadır. Kışlık odaların tavanları basık olmakta, duvarları daha kalın ve dayanıklı yapılarıdır. Pencere ebatları küçük olup, bu pencerelerin ahşap kapakları mevcut durumdaydı. Soğuk kış günlerinde ısı kaybını önlemek amacıyla bu yola başvurulmuştu. Odaların aydınlatılması ise odanın üst kısımlarında açılmış küçük pencereler veya halk dilinde "kuş pencereleri" denilen yerlerden sağlanmaktaydı.

Yaz evleri ise kuzey tarafa yapılmakta ve poyraz ev olarak adlandırılmaktaydı. Bu evler genellikle iki kat olarak inşa edilmişlerdir. Bu odaların zemin kat pencereleri avluya üst kat pencereleri ise hem avluya hem de sokağa açılabilmişti. Odalarda doğal aydınlatma sistemlerine önem verilmiş, içerinin serin olmasını sağlamak amacıyla tavanın yüksek tutulması ikinci bir pencere sırasının oluşumuna imkan vermiştir. Bu pencerelere kuş pencereleri adı verilmiştir. Alt pencerelerin büyük ebatlarda olmasına rağmen kuş pencerelerinin ebatları daha küçüktür.

Foto 5. Kuş Pencereleri: Kilis evleri normal pencereler yanında odanın yüksek kısmına açılmış küçük boyutlardaki "kuş penceresi" adı verilen yapılara sahipti. Bu pencereler havalandırma özelliği görmekteydi.

4.5. Mağara (Kiler)

Avludan 5-6 basamakla inilen, evin kiler kısmını oluşturmaktadırlar. Yazları serin ve kışları ılık olmaları sebebiyle kiler vazifesi görerek kışlık erzağın depolandığı alanlardır. Mağaraların oluşumunun diğer sebebi ise daimi odaların zeminle temasını kesmek ve rutubetten oturma odalarını korumak amaçlanmıştır. Yalıtım malzemelerinin sınırlı olduğu yıllarda özellikle kışın kullanılan evlerin zeminle ilişkisinin kesilmesi, bu sayede rutubetten korunmalarının sağlanması amacıyla mağara denilen bodrum katlar oluşturulmuştur. Mağaranın diğer özellikleri ise tarımla uğraşan ailelerin tarımsal aletlerini muhafaza ettiği, kışlık erzağını depoladığı özellikle zeytinyağı depolama alanları olarak kullanılmaktaydı.

Foto 6. Mağara ve Ev Görünümü, Üstte ise Kuş Pencereleri

SONUÇ

Kilis'in sokak, cadde ve çıkmaz sokak sistemleri iklimi ve topografyayı çok güzel bir şekilde tasvir etmektedir. Tarihi dönemlerde şehir sıkışık görüntüsüyle dikkat çekmektedir. Bu sıkışıklıkta etkili olan faktör iklim faktörü ve ulaşım araçlarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Şehir dokusunun en önemli unsuru olan konutlar ise Kilis'te iklim faktörü ve kültürün etkisiyle şekillenmiştir.

Şehrin yeni mahallelerinde oluşturulan meskenler ise günümüzde pek de doğal sisteme uygun olmayan şekilde inşa edilmektedir. Daha da önemlisi yeni yapılan yüksek katlı binalar tarihi dokuyu oluşturan meskenleri de tehdit etmektedir. Şöyle ki hakim rüzgar yönüne yapılan binalar şehrin havasını kesmekte, belki yüzlerce yıldır kullanılmış doğal klima özelliklerini engellemeye başlamıştır. Ayrıca halkın tarihi mahallelerden çekilmesi, yeni çevre mahallelere doğru yönelim bu tarihi evlerin bakımsız kalmasına ve yok olmasına sebep olmaktadır. Yapılması gereken bu tarihi yapıları korumak ve sonraki nesillere miras bırakmak olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akın, G., 1985**, “ Geleneksel Güneydoğu Evleri”, İTÜ, İstanbul.
- Bebekoglu, S., 2008**, Kilis Kültür Envanteri, Ankara.
- Erginbaş, D., 1953**, “Diyarbakır Evleri”, İTÜ, İstanbul.
- Karağülle, C., ve Demir, Y., 2010**, “Yerel Verilerin Konut Tasarım Sürecinde Değerlendirilmesi: Mardin Örneği, İTÜ Mimarlık, Planlama, Tasarım Dergisi, C:9, S:2, İstanbul.
- Konyalı, İ. H., 1968**, Abideleri ve Kitabeleri ile Kilis Tarihi, Fatih Matbaası, İstanbul.
- Kuban, D., 1965**, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, Vakıflar Dergisi, c. 7, s.53-73, Ankara.
- Oral, K. G. ve Manioğlu, G., 2005**, İklimle Dengeli Tasarım: Mardin, Antakya, TASARIM, 157, s.136-142, Ankara.
- Özbek, K., 2010**, Geleneksel Niğde Evleri Mekansal Araştırması ve Kale Bölgesi Örnek Alanında Konut Yerleşimi ve Tipoloji-Morfoloji İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Raymond, A., 1995**, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Savaşçioğlu, R., 2008**, Tarihi Kilis Evleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Subaşı, Y., 1991**, “Diyarbakır Sur İçi Planlama Sorunları ve Çözüm Önerileri” Fırat Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ
- Subaşı, Y., 1993**, “Eski Diyarbakır Evleri”, 5. Uluslar arası Yapı Ve Yaşam Kongresi’93, TMMOB Mimarlar Odası, Bursa Şubesi, Bursa.
- Tanoğlu, A., 1966**, Nüfus ve Yerleşme, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul.